

ÉVFORDULÓK

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Jász-Nagykun-Szolnok megyében

A népek tavasza sodrásában a március 15-i pesti események, Petőfi *Nemzeti dala*, a *Mit kíván a magyar nemzet?* kinyomtatott példányai órák, napok alatt eljutottak az ország minden tájára. Szolnokra már a délutáni vonat utasai, vasutasai meghozták a híreket, s azok szétáradtak a Tisza mentén, a Kunságban és a Jászságban.

Nem érte váratlanul a népet a forradalmi változások híre, hiszen a pozsonyi országgyűlésen már a jobbágyfelszabadításról tárgyaltak 1847 őszén. A szolnoki ferences kolostor Historia Domusában, háztörténetében így írt erről az egykori szerzetes: „Múlt évi november 7-én megkezdett országgyűlésen legtöbb tevékenységet fejtette ki Kossuth Lajos, Pest megye követe. Ezen követnek köszönhetjük főleg alkotmányos átalakításunkat... független kormány megalakult... Nyertünk felelős Minisztériumot... Ennek elnöke gr. Batthyány Lajos, a miniszter gr. Széchenyi István, Deák Ferenc, Kossuth Lajos, Mászáros Lázár és Szemere Bertalan.”

Előzményként szólni kell a Tiszavölgy rendezése munkálatainak megindításáról, Széchenyi István és Vásárhelyi Pál vízmérnök tevékenységéről. Szolnok az 1845. év őszi, tiszai szervezőútjának egyik fontos állomása volt. Október 12-én a szolnoki városházán Széchenyi a megyék összegyűlt képviselői előtt „szívrehatólag festé azon szomorú állapotot, miszerint a Tisza folyam korlátlan áradása által millió holdakra terjedő földtér tétetik használhatatlanná...” A Tisza szabályozás műszaki terveit Vásárhelyi Pál ismertette. 1846. július 19-én pedig az első gőzhajóval Szolnokra érkező Széchenyit ünnepi ódával köszöntik.

A következő év szeptember elsejét, a Pest–szolnoki vasút megnyitását „korszakot alkotó nap”-ként említi a Társalkodó – mellyel Magyarország két fő folyama, a Duna és a Tisza testvéries összeköttetésbe hozatott, mellyel az áldozatteljes Alföld, a tejjel–mézzel bővelkedő síkság... nemcsak az egész ország központja, hanem az egész mívelt világ kebelébe is rokontagul felvétetett. Szolnoktól Pest, Bécs s Berlinen keresztül... mindenütt vasúton, s innen is a legtávolabbi világrészekbe gőzerővel mehetni.

Jókai Mór az Életképek tudósítását írta: „...a vasútvonal egész hosszában virágcsomókkal gazdag díszkapu pompázott minden állomáson... még 3 és fél óra alatt megérkezett a menet Szolnokba. A most felújított Indóháznál, az egykori Tiszai pályaudvaron Kossuth Lajos mondta az ünnepi beszédet, s jelen volt Széchenyi is, aki a Tiszán horgonyzó gőzhajóval a vendégsereg egy részének meg is mutatta a Szolnok fölötti folyószakaszt.

Terjedelmes cikket írt a Lipcsében megjelenő *Illustrirte Zeitung* is: „szeptember 1. a magyar vasúttörténet lapjain egy korszakot teremtő nap volt... Valóban – jó úton, váltott lovakkal, szekéren megtett 14 óra helyett, most három óra alatt elérni Pesttől Szolnokig – ennél nagyobb ünnepnapot elképzelni sem lehet...” Éppen ezzel a megnövekedett forgalmi szerepkörével tudott Szolnok nagyobb részt vállalni az 1848/49-es polgári forradalom és szabadságharc időszakában a honvédseregek küzdelmeiből, a csapatok, fegyverzet és élelem szállítási feladataiból, hiszen gőzhajóval lehetett utazni, szállítani Szegedig a Tiszán.

A városok, községek jegyzőkönyvei őrzik a történelmi idők eseményeit. Szolnokon a városháza udvarán tartott népgyűlésről jegyezték fel: „...Halasy Kázmér polgártársunk... népszerű szavakkal értésül adta az egybegyűlt közönségnek: a pesti mozgalom idáig azt eredményezte, hogy szabaddá tétetvén a föld, szabad lesz a nép is, amely azt műveli. S leromboltattak a válaszfalak, melyek a magyar nemzet egység valóságát... annyi évszázadon át lehetetlenné tették... Az ott megválasztott küldöttek elvitték Pestre a hazafiúi

békés törekvés eránti rokonszenvünket, köszönetünket, az új kormánytagok eránti bizodalunkat...” 1848. márc. 29-én a visszaérkező küldöttség újból népgyűlés előtt számolt be a kormánnyal folytatott beszélgetésről, s a gyűlés végén kérte a város lakóit, hogy otthonaikba térve foglalkozásukat folytassák, „...mert csak munkás polgárok igyekezete által virulhat fel e hon, mely most mindnyájunké lett...”

1848. áprilisában, amikor Szolnok országgyűlési követválasztás egyik székhelye lett, levélben fordult az első felelős miniszteriumhoz: „Tisztelt Nemzeti Kormány!...Megadatott a képviselő s ezzel a szolgaság szégyenbélyegével meggyalázott milliók az emberek soraiba vétettek fel... Engedjék az egek, hogy ideáig hirdetett üdvös elveikkel új pályájukon nemzetünk dicsőségét, javát megszilárdíthassák, legyenek továbbra is kegyes kiegyenlítői az érdekeknek, ápolói nemzeti egységünknek, s a szabad nemzetek felszabadításának. Városunkat, amennyiben az szerencsés fekvésénél fogva 13 ezer tisztán magyar ajkú lakossal, s ezek közt máris 800 műiparossal a gondoskodást az országos lelkesedés szempontjából érdemli, kegyes figyelmükbe teljes tisztelettel ajánlva Szolnok város Közönsége. Kelt Szolnokon, 1848. év április 19-én tartott községi ülésünkből. Nagy István s. k. bíró. Elek György s. k. hiteles jegyző.”

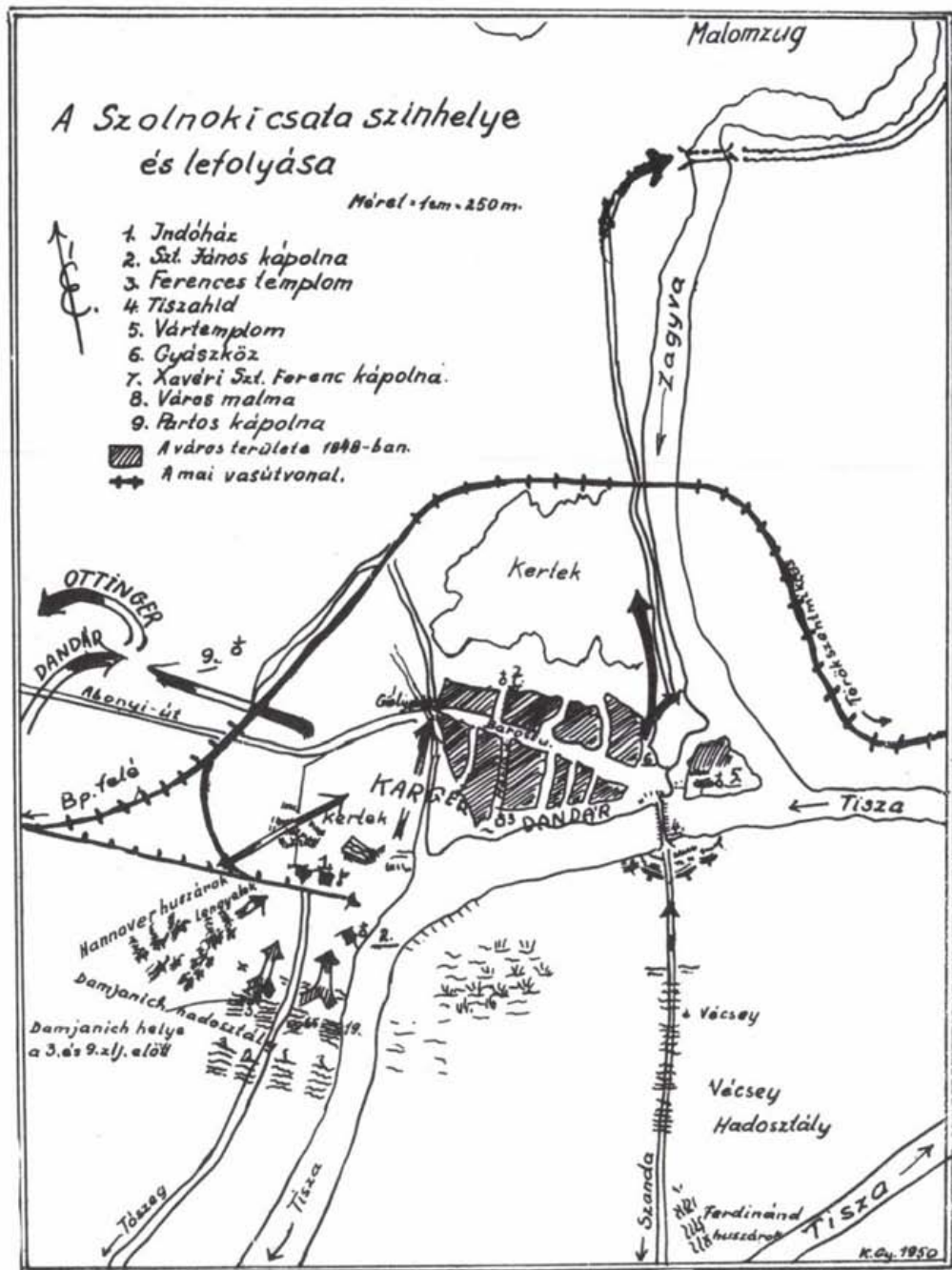
Jászberény a jász és kun városoknak küldte meg a 12 pontot. Kisújszállás maga is kezdeményezte az átfogalmazott változat szétküldését: „A pesti 12 pont elfogadásáról, Pest városának köszönet és üdvözllet a reform ügyében kifejtett békés hazafiságért... Örvendező levél a bécsi polgárságnak kivívott szabadságuk felett... Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöknek üdvözllet felirat és egy folyamodvány „Szuha Imre főkapitányunknak, mint a haza számára felvirult szabadság és alkotmányosság nyílt ellenének, főkapitányi állásától elmozdítása végett.” 12. pontként végül elhatározták Kisújszálláson: „Kossuth Lajos egy ily feliratú aranytollal: *Kossuth Lajosnak a Nagyikumok martius 3. 1848.* megtiszteltetik egy küldöttség által, mely a fenséges nádorhoz, gr. Batthyányhoz és Pest városához is üdvözlletre menend: Tagjai: Illéy János kapitány, tagok: Nagy Antal, Hajdú Imre, Nagy Imre, Kolosy Lajos, Pap Móricz, Nagy János a nagykun városok képviselőjében. A kivívott szabadság védelmére nemzetőrség alakult önkéntesekből. Így Kisújszálláson és Jászberényben is a márciusi népgyűléseken. 17 településből rövidesen 8719 gyalog és 522 lovas nemzetőr jelentkezett. Fegyverként kaszákat kovácsoltak egyenesre s lengyel katonákat fogadtak, hogy használatukat betanítsák.

Mezőtúron több ezren álltak be nemzetőrnek. S amikor gr. Batthyány Lajos felhívást intézett a nemzethez egy tízezer főből álló rendes nemzetőrség felállításáról, a hároméves szolgálatot vállalók is szép számmal jelentkeztek. Az időskorúak közül ma is kedvvel idézik Tóth Kálmán „Előre” című versét:

„Csodálatos ifjú sereg,
Mely nem tudni, hogyan támadt,
Napok születték, s mégis mintha
Szülte volna három század...”

Törökszentmiklóson 417-en jelentkeztek önként nemzetőrnek, s közülük 119-en vonultak a verbászi táborba a rációk ellen, Soldos Imre főszolgabíróval, Sánta és Miliesz jegyzőkkel az élen. Szolnokon is megalakul a nemzeti őrsereg. Május 27-én már kész az őrsereg összeírása és elrendelik az őrsereg mielőbbi felesketését. 1848. június 12-én „A nemzeti őrsereg fegyverrel ellátatott, a Hadügyminisztériumtól 100 darab szuronyos löfegyverek és szükséges töltések kérettesenek; úgy 150 darab kaszáknak és lökupakoknak közkölségen leendő beszédése...” 1848. június 23-án városunkba érkezik vonaton Damjanich János, akit Itáliából, Veronából a fővárosba hazaérkezve gr. Batthyány Lajos miniszterelnök, az előző napon „a honvéd nemzetőrség 3. zászlóaljának őrnagyává nevezett ki”, hogy a Tiszán gőzhajón Szegedre a zászlóaljához utazzon.

Szolnok a katonai szállítások egyik központjává alakul. Erről is őriz adatot a Hist. Domus 1848. jún. 24-i bejegyzése: „...délelőtt vasvonalon 1200 önkényes katona Pestről Szolnokba érkezett. Szolnokról Gőzhajón a Tiszán Szegedig menendő, a pártütő szerbek megfékezésére. Ezen önkéntes sereg mind igazán lelkes s jól képzett ifjakból állott. Általában véve megmutatták illő maguk viselkedésével, hogy jó keresztények és jó polgárok, s épen ezért 3–4 itteni mulatásuk alatt valóban kedves vendégei voltak a városnak.”

Árokszállás 1848. június 5-én 1000 forintot ajánlott meg a kormánynak, július 9-én pedig „129 nemzetőr állítását határozta el, kiket 25-én 34 kocsin Halasra szállítottak. Ruházatuk költségeit a lakosság birtokai irányában viselte és 4 lovat a hozzájuk beosztott 6 ágyúból álló üteg vontatásához. Fegyveréről (kasza, fokos, balta) ki-ki maga köteles gondoskodni. Az árokszállási káplán tábori lelkészi szolgálatot teljesített.”

Szolnok jó közlekedési adottságai miatt a szabadságharc központi területévé vált, a váci és szolnoki toborzóhelyet a vasút két végpontjára helyezték. „... miniszterelnöki rendelet értelmében Görgei Artúr a szolnoki tábor parancsnoka lett, feladata a felvidéki, a szomszéd megyék és a Jászkun Kerület nemzetőreinek mozgósítása.”

Görgei Artúr őrnagy 1848. aug. 31-én kelt levelében írja Szolnok város tanácsának: „... miniszterelnöki rendelet értelmében szeptember 3-án rendeltetésem helyén, Szolnokon kell lennem, új fontos hivatalomnak megfelelendő”, egyben ideiglenes katonai szállást és irodahelyiséget kér. Görgei – a tiszáninneni, szolnoki székhelyű tábor parancsnoka lévén – három hetet töltött Szolnokon, itt kelt leveleiben a felvidéki és a szomszéd megyék, valamint a Jászkun Kerületek nemzetőreinek mozgósítása ügyében intézkedik. Szeptember 3-án érkezik Szolnokra és még aznap Pestre utazik, 7–8-án Szolnokon van, 9-én újra Pestre utazik Timon Zsigmond vasúti tisztviselővel, akit századosi rangban maga mellé vett.

Az alföldi toborzó útja során 1848. szeptember 26-án este érkezett Kossuth Szolnokra, s mint a Márczius Tizenötödike írja: „Jövetelünk alkalmasint tudva volt, mert az induló-udvarnál nagy néptömeg éljenzessel fogadtak, mely a kocsira ült Kossuthot követve mind inkább gyarapodott... E népség legnagyobb része a városház udvarán ünnepi csendben hallá Kossuth első szavait, s lelkesült, mint Kecskemét és Körös derék lakossága...”

Kossuth Lajos még aznap feleségének írt levelet: „Estére idejöttem Szolnokra... A nép ezereket várt, és szabadítónak kiáltott. Itt találtam egy pár száz sárosi önkéntest, s azok vállokra vettek s úgy vittek egy fél mérföldnyire be a városba. Holnap népgyűlést tartok, s azután beszaladok Pestre, magamat tájékoztatni...”

Szerény kis emléktábla hirdeti a történelmi eseményt a városháza falán, de hogy milyen hatással volt Kossuth beszéde Szolnok népére, kitűnik a ferences háztörténet bejegyzéseiből: „...Szolnok városa talán egyedüli tanyája lón a nagy hadi készülétnek, mert számtalan ifiak, de a meglett kórosban lévőik is gyülekeztek ide mindenfelől, s különbféle szám alatti zászló-aljakba, mint élni-halni egyaránt kész elszánt honvédek besoroztattak. Kossuth Lajos szava vezette és vezeti a magyarhon polgárait.”

A Jászkun Kerületekből 1500 lovas állt a honvédszászlók alá. „Az első altiszt Juhász István felsőszentgyörgyi lakos, kiszolgált nádorhuszár volt – írja Herendi József levéltárnok. Megtudván, hogy Szolnokra készül Kossuth, megvárta a vasútnál 1848. szeptember 26-án, s a nép ezrei között Kossuthhoz férközvé, fölajánlotta magát önkéntesnek. Kossuth ott a helyszínen ...tizedesnek nevezte ki. Mint vén huszár és főleg mint „Kossuth újonca” nagy becsben állt.” Szolnokon a népfelkelés irányítására Halasy Kázmért szállítási kormánybiztosnak nevezte ki, akire különösen 1848–49 fordulóján nagy feladat hárult. Amikor Windischgrätz serege megközelítette Pestet, a kormány, az országgyűlés Debrecenbe helyeződött át. Szolnokig még csak jött a vonat, de a fagyos, jeges Nagykunságon át kezdődtek a megpróbáltatások, Kisújszállás, Karcag voltak az ideiglenes pihenőhelyek.

Halasy Kázmér kormánybiztos jelentéséből tudjuk, hogy „A szállításokat ... 6242 lovaskocsival, földesúri ökrösszekerekkel teljesítette...” Fő feladata volt a Koronát, a pénzügyi, ágyú, lő- és fegyvergyári szereket a melléje rendelt személyekkel Debrecenbe, Nagyváradra, Aradra elszállítani.

1849. január 2-án és 3-án Kossuth maga is Szolnokon tartózkodott és nagy energiával intézkedett. Számos levelet küldött – közte Csányi László országos biztosnak: „... bizon még Buda-Pest elvesztésével sem adjuk fel az országot, hanem reá támaszkodunk a magyarság törzsgyökös vidékére...”

Érdemes itt külön is szót ejteni a szolnoki Indóház és a Tiszai pályaudvar szerepéről, utasairól. Megfordult itt ebben az épületben csaknem az egész Honvédelmi Bizottmány, az első felelős minisztérium és az országgyűlés képviselőinek jó része is. Sokan családostul érkeztek. Így Vörösmarty Mihály is, néhány hetes kislányát innen vitte ki az Újszászon lakó bátyjához, majd indult tovább Debrecenbe. De megfordult itt a reformkor és a szabadságharc sok ismert szereplője is. – Éppen ez ad nagyobb jelentőséget a szolnoki Indóháznak, mert nemcsak klasszicista műemléki értékénél, közlekedési jelentőségénél fogva érdemes megőrzésre, hanem mintegy szolnoki pantheonként, történelmi, irodalomtörténeti jelentősége miatt is.

Perzel Mór tábornok csapatai szolgáltak háttvédként a Pest–szolnoki vasút mentén, de a túlerőben lévő osztrák sereget a Tiszáig feltartóztatni nem lehetett. Viszonylag kevésbé ismert,

hogy 1849. január 22-én is volt Szolnoknál csata, amikor Perczel Mór katonái kizavarták Szolnokból Ottinger osztrák tábornok dandárát. Pettenkofen osztrák hadiférfő szép litográfiája ennek a csatának emlékéét idézi. Perczel győzelmi jelentését Kossuth a debreceni Közlöny hasábjain tette közzé. „Perczel Mór jeles hadvezéi kémei által értesülve arról, hogy Ottinger CsCs. kir. tábornagy csak azért nem bátorodik előre, s Debrecen felé vonulni, mert Budáról semmi segítséget nem kapott, kellő rendelést tett arról, hogy szépszámú hadinépének egy része Szolnokon fölül, az úgynevezett Szóró csárdán innen, a másik Szolnokon alól paládicsi pusztá irányában, s szélteben jól befagyott s így hídként szolgáló Tiszán átkelvény, az egyenesen a Tiszahídnak jövő harmadik részével, vagyis az igazi magyar hadtesttel egyesüljön, s a Szolnokon tartózkodó két nehéz lovas ezredet egészen bekerítse...”

A császári seregek előnyomulása miatt a Cegléden túla előtört magyar sereget Perczel Mór a túlerő elől a Tisza bal partjára vonta vissza. Így Szolnokot osztrákok szállták meg. Karger, majd Gramont osztrák tábornok elrendelte Szolnok megerősítését. Tiszahíd Szanda felőli végénél erős hídfőállást létesítettek, a Tiszaparton végig sáncokat építettek: „teménytelen nép zavartatott Szolnokba a tiszáninneri környékről, jelesen Rékas, Újszász, Györgye, Szele, Cegléd, Nagykőrös, Abony és tószegiek dolgoztak a sánc csinálásán” – jegyzi meg az egykori krónikás.

Február közepe táján az addig Délvidéken harcoló honvédsereg Damjanich irányítása alatt megérkezett Cibakháza, Tiszaföldvár, Törökszentmiklós térségébe. A magyar honvédekre kemény feladat várt. El kellett foglalniok a természetből is jól védett Szolnokot. A Szanda felől jövő töltés – mindkét oldalán a tavaszi áradás végtelen tengere – kínálkozott legrövidebb támadási irányként. Helyette Damjanich ügyes és vakmerő haditerve szerint Vécsey tábornok Szanda felől színlelt támadással magára vonja az osztrák védők figyelmét. Ezalatt Damjanich hadosztálya Cibakháza–Vezeny táján átkel a Tiszán, és Várkonyon, Tószegen át erőltetett menetben éjszaka megközelítette Szolnokot. 1849. március 5-én reggel Szolnok délnyugati szegélyén, a mai Papírgyár táján szuronyrohammal támadták meg az osztrák tüzéséget, akik felszereléssel együtt estek fogságba.

Az Indóháztól az osztrákok a Zagyva felé menekültek, ahol a Tabán fölött próbálták átjutni a Zagyván (Pólya Tibor festménye a Városháza nagytermében), de sikertelenül, majd tovább a malomzugi híd irányába. Ott a város vízimalma melletti fahídon próbálták átjutni, az eszeveszett pánikban sokan a megáradt Zagyván kísérelték meg az átjutást, de sikertelenül, a súlyos felszerelés miatt majd mindegyiket elragadta az ár. Közben egy másik egység meg tudta akadályozni a Tiszahíd felgyújtását. Így Vécsey hadosztálya is bejutott a városba és bekapcsolódhatott a csata végső mozzanataiba.

1849 tavaszi, nyári hónapjaiban nagy csapatmozgások színhelye volt Szolnok. Március 5-ét követően osztrák és magyar járőrtevékenység volt Szolnokon, de tartósan egyik sem szállta meg a várost. A március 5-e után indult tavaszi hadjárat nagy seregmozgással járt. A honvédség Szolnokról elvonult a Tiszántúlra. Izzalmakkal teli időszak következett. „... El nem lehet itt hallgatni azon nyomasztó állásunkat, melyben voltunk mindannyiszor, amennyiszer akár városunkban, akár szomszéd Abony városában tanyáztak a császáriak, – jegyzi be a Hist. Domusba – mert uralmuk alatt mindig kihirdtetett az, hogy halál a fejére mindannak, ki a Tiszán átmenni merészkednék. A Városi Előljárók többszörözve ismételt, s igazán indokolt kérésökre nagy nehezen megengedtetett az, hogy a földesgazdák 10, legföllebb 12 éves gyerkőcök által a szandai, derzsi, vagy varsányi tanyákon barmaik mellett telet övéiknek ételmet s fehér ruhát küldhettek. A lelkipásztor minden igyekezete mellett ki nem nyerhette, hogy a szőlőkben vagy tanyákon megholtakat egyházi eltemettetésre a városba behozassa...”

„Ápril hó közepe táján – olvashatjuk a Hist. Domusban – Abony, Cegléd s Nagy-Kőrös környékéről a cs. hadsereg eltűnt, de merre jelesen? azt mi szolnokiak nem tudhattuk. Annyi igaz, hogy Szolnok ismét a magyar mozgalom hatalma alá került, és az iszonyatos zaklatások megszűnésével, mintegy könnyebben lélekzett. A most Debrecenben lévő magyar kormány látván azt, milly igen szükségeltetnék Szolnokon egy állóhíd a Tiszán, első teendői közé számította ideiglenes, de mégis biztos hidat felállítani, s ez csak ugyan meg is történt. E végre fenyőtalpak egymáshoz jó közel vasmacskákra leköttötztetvén, alapjául szolgálандók a hídnak. Képzeltetetlen sebességgel épült fel a víz hátán álló, s bármilyen súlyos teherrel bátran daczoló erős és biztos híd, mintegy 60–70 öllel alább, mint állani szokott rendszeren a karóhíd. Nem sokára ismét, nem tudhatni ni nézetből, egy más hidat is, a most érintetthez mindenkép

hasonlót állítottatott a Magyar kormány, a karóhídon fölül, majd szinte oly távolságra napkelet felé a leégett hídtól, milyenre volt amaz alsó, vagyis a nyugat felé csinos talphíd. Ha az átkelendők meggyűltek, mind a két híd használatot, különben pedig egész nyáron át csak az alsón jártak mind a magyar katonák, mind más utasok.”

Az 1849. esztendő további hónapjaiban történt események krónikája már írott történelem a megye városaiban és községeiben. Nemcsak a február 24-i cibakházi csatában a híd elfoglalása, az osztrák ármádia fogságába került gr. Leiningen Westerburg Károly zászlóalj parancsnok kiszabadítása.

Alig van település, amelyen Kossuth meg ne fordult volna már az év kezdetén, amikor a kormány Szolnokról a Nagykunságon át ment Debrecenbe Kisújszálláson, Karcagon meg is szállt. Március 15-ének első évfordulóját Törökszentmiklóson ünnepelhette, de onnan ment Tiszaföldváron át Cibakházára. Jászberényben 1849. április 3–4–5-én állomásozott, irányítva a tavaszi hadjárat csatáit. S amikor Buda visszafoglalása után 1849. június 5–6-án Debrecenből a kormány visszatért a Nagykunságon át a fővárosba, a szekerek százain láthatta a városok, községek népe az ország vezetőit.

Külön történelme van Tiszafürednek, ahol a múzeum klasszicista kúria épületében Kossuth, Görgei, Szemere folytattak fontos tanácskozásokat, s a város szülöttének, Kiss Pál tábornoknak a nevét viseli a megye legrégebb múzeuma.

Közismert, hogy a bécsi udvar a Tavaszi hadjárat győzelemsorozata, Buda visszavétele, Bem erdélyi győzelmeit követően a cári hadsereget hívta be az országba, s ez a szabadságharc katonái bukásához vezetett. „Alig, hogy a magyarok Világoson augusztus 13-án a fegyvert letették, – jegyzi fel a Hist. Domus – a cs. hadifőkormány rendeletéből néhány cs. katonák érkeztek Szolnokba, avégre, hogy Világosról útilevel nélkül szolnoki Tisza hídon átjövendő volt honvédeket azonnal őrizet alatt vasúton Pestre küldjék.”

* * *

Nyomasztó hetek, hónapok következtek. Császári rendeletek sokasága, felelősségre vonások közepette ki gondolná, hogy az 1849. esztendőt lezáró feljegyzések utolsó napján egy percre megáll a toll az egykori szerzetes kezében, amikor a szabadságharc hőseire gondolva a Historia Domusba még beírja azt is: „Nem feladata e könyvnek, hogy a forradalom legyőzése után kötél, vagy golyó általi halálra, vagy hosszabb–rövidebb ideig tartó rabságra elítélteket följegyezze. Azt följegyezni mégis a valódi részvét s keserű fájdalom parancsolja, hogy V. Ferdinánd ő. Cs. kir. Felsője által miniszterelnöknek kinevezett és szelídebb érzései s a fenséges Dinasztiahoz szívélyesen vonzott ragaszkodásáért a magyar hírlapokban schwartzgelb-nek [fekete-sárgának] kikürtölt s számnélküliszter legocsmányabban kigúnyolt gróf Batthyány Lajos, valamint b. Perényi Sigmund s egynémely jobb érzésű, s szíveikben a fenséges uralkodó háztól soha el nem fordult magyar tábornokok, b. Haynau tábornagy s hadi főkormányzó magyarok elleni szenvedé, s első tüzéből történt gyalázatos kivégeztetésén ... a Religióját s hazáját szerető magyar bánkódni soha meg nem szűnend.”

Kapovári Gyula

120 éves a tiszafüredi múzeum

A tiszafüredi Kiss Pál Múzeum hazánk egyik legrégebb vidéki gyűjteménye. Régészeti Egylet néven 1877-ben alapította Tariczky Endre, katolikus plébános. Csaknem 500 darabos régiséggyűjteményét – érmek, régészeti leletek – is ekkor adományozta a városnak. Kezdetben titkárra, majd elnöke lett a szervezetnek. Az egylet másik meghatározó személyisége Milesz Béla, református tanító volt. Közös munkájuk az egylet tevékenységét több mint három évtizedre meghatározta.

Fő munkájuknak a régiségek gyűjtését és az ásatást tartották, de levelezéseikkel és cikkeikkel, könyveikkel a korabeli tudományos élet vérkeringésébe is bekapcsolódtak. Az egylet gyűjteményét halálukig 12 000 darab éremmel, régészeti lelettel, vegyes tárggyal és

5800 kötet könyvvel gazdagították. 1912-ben mindkét alapító meghalt, ezt követően az egyesület csak formálisan működött. A II. világháború során a gyűjtemény egy része megsemmisült. A megmaradt anyagból kiállítást készítve 1949. december 21-én Tiszafüreden nyitották meg Magyarország első falumúzeumát. A gyűjteményt jelenlegi helyére, a Lipcsey-kúriába 1952-ben költöztették. Ekkor vette fel a múzeum Kiss Pál, 1848-as honvédtábornok nevét.

1997. november 18-án Tiszafüreden az alapítás 120 éves évfordulójáról emlékeztek meg. Tudományos konferencia és időszaki kiállítás idézte fel az alapítást és az alapítók, majd a múzeummal szerveződő egyesület munkáját. Tóth László megyei múzeumigazgató köszöntő szavai után dr. Ujváry Zoltán egyetemi tanár levezető elnökletével Orbánné Szegő Ágnes *A Régészeti Egyesület, majd a Múzeum és Könyvtáregyesület története*, dr. Vadász István *Tiszafüred társadalma a századfordulón*, dr. Madaras László *Tiszafüred környéki régészeti kutatások* és dr. Füvessy Anikó *Egy alföldi mezőváros, Tiszafüred népművészete* címmel tartott a városi könyvtárban előadást.

Ezt követően a Kiss Pál Múzeumban *Elődeinkre emlékezünk* címmel az egyesület alapgyűjteményéből rendezett időszaki kiállítást nyitotta meg Tóth László megyei múzeumigazgató. A kiállítás két teremben mutatja be az egyesület szervezését, a benne folyó tudományos és gyűjtőmunkát dokumentumokkal, korabeli fotókkal és a II. világháború elejéig nyilvántartásba vett tárgyakkal. Az alapgyűjteménynek megfelelően, ahol négy osztályba sorolták a tárgyakat (numizmatika, régészet, vegyes tárgyak, könyvtár) rendezték meg a kiállítást, a különböző osztályok anyagát külön blokkban bemutatva. Korabeli jelentőségének megfelelően a régészet kapta a legnagyobb teret. Külön vitrinek szemléltetik az alapítók tudományos munkásságát, kéziratait, kiadott könyveit is. A századforduló megbecsülésének jeleként 1896-ban Tiszafüred városa az épülő városházában külön termeket biztosított a gyűjteménynek, az alapítókról pedig nagyméretű olajfestményt készíttetett. Ez utóbbiak egyéb személyes emlékek társaságában az alapítókat idézik fel.

A kiállítás forgatókönyvét Füvessy Anikó készítette, rendezői: Csányi Marietta, Madaras László (régészet), Füvessy Anikó (öslénytan, néprajz, múzeumtörténet), Vadász István (történelem, múzeumtörténet). A tanácskozást és az időszaki kiállítást támogatta: a Nemzeti Kulturális Alap és Tiszafüred Város Önkormányzata.

Füvessy Anikó

Hetvenöt esztendeje halt meg K. Nagy Sándor

A bihari *Nagykereken* 1846-ban született és *Nagyváradon* 1923-ban elhunyt K. Nagy Sándor Biharország legjobb ismerője és ismertetője volt. Élete java részét a múlt század vég Bihar vármegyéjének földrajzi, történelmi, művelődéstörténeti, néprajzi felfedezésére és megismertetésére szentelte. A szeretett Bihart, szülőföldjét, nemcsak a főművének tekinthető háromkötetes *Bihar-ország* című útleírásában népszerűsítette, hanem több más munkájában is. Olyan alapmunkákban, feldolgozásokban, amelyeket már saját koruk is forrásmunkáknak tekintett s amelyeket mi is a Bihart ismertető forrásmunkák legértékesebbjei közé sorolunk. Mint például az 1885-ben kiadott *A régi Bihar vármegye* címűt, amely a XVII-XVIII. századi Bihar megyéről szóló könyveket, tanulmányokat, térképeket sorolta föl. Talán még fontosabb az 1886-ban közreadott *Biharvármegye földrajza* című könyve, amelynek, mint esetleges tankönyvnek, de még inkább, mint segédkönyvnek (az akkor tantervileg is előtérbe került helytörténeti-honismereti oktatás, tájékoztatás területén) pedagógiai sikere is volt. Mint pályamunka megnyerte a Magyar Pedagógiai és Tanszermúzeum 400 forintos pályadíját. Említett két munkáját nagy műve, az 1883-ban (első kötet), 1885-ben (második kötet) és 1888-ban (harmadik kötet) megjelent *Bihar-ország* előkészületi munkáinak is tekinthetjük.

A *Bihar-ország* című útirajz nagy siker volt, az első kiadás gyorsan elfogyott, úgyhogy 1888-ban már második kiadásáról kellett gondoskodnia. Minderről K. Nagy Sándor a második kiadás előszavában így írt: „Több oldalról nyíltan fel lettem hívva, hogy teljesen

elfogyott könyvemből rendezek még egy második kiadást sajtó alá, s midőn nagyobb számú megrendeléseket is kaptam: kötelességemnek tartom a közóhajtásnak eleget tenni. Ezen második kiadásnál figyelembe vettem a kritika megjegyzéseit egyes részletekre, de meg azon kitüntetés is ért, hogy hazánk és megyénk több tudósa, ezek között különösebben a nagytudományú s világhírű régész: nagys. Rómer Ferencz Flóris és a „Váradi püspökség történetének” kitűnő tudós írója: főtisztelendő Bunyitay Vincze urak – kiket szerencsénk van városunk lakói között tisztelhetni –, nagybecsű figyelmükre méltatták szerény munkámat s kegyesek voltak engem atyai jósággal felvilágosítani tévedéseimről és figyelmeztetni meg nem említett dolgokra: így ezen kiadás *javítva s némely érdekes tárgyakkal bővítve* jelenik meg.”

A Bihar-ország sikere nem egyszerű siker volt. Alkalmos volt arra is, hogy évtizedek múltán megvédjé szerzőjét a végleges leírástól. K. Nagy Sándor munkásságát a kései utókor koránt sem tartotta becsben, hivatalosan „reakciónak”, a nép „ellenségének” tartották. Elannyira, hogy az Irodalmi Lexikon (1965.) így nyilatkozott róla: „Nagy Sándor (Nagykerekai, 1846. szept. 6.–1923. Nagyvárad); jogi és történeti szakíró, író. Ügyvéd, majd törvényszéki bíró volt. A századforduló idején *nagyszámú, de csekély értékű, reakciós szellemű, „erkölcsnemesítő” célzatú elbeszélést írt: A bűn és az erény útja* (Berettyóújfalu, 1881.), *Az eldobott kenyér* vagy a nyomorúság útja (1898.), *Az egyenlőség, vagy Czu-czi ország pusztulása* (1898.), *A „Ne tovább” csárda*, vagy az örvény szélén (1898.), *Törvény nélkül* (1899.), *Ne lopj!* (1902.) stb. *Több útirajza is megjelent. Helyismereti és történeti munkáiban főleg a néprajzi megfigyelések értékesek.*”

Ebbe a két utolsó mondatba kapaszkodott bele az *Életrajzi Lexikon* (1969.), amikor is nem nevezve se konzervatívnak, de reakciónak, munkássága maradandó, értékes részének történeti, helytörténeti, honismereti írásait mondta. De ugyancsak az Irodalmi Lexikon eme nevezetes két mondata alapján emlékeztünk meg róla mi is 1973-ban, halála 50. évfordulóján, amikor is szülőfalujában, Nagykerékiben, *emléktáblát* is lepleztünk le tiszteletére. Másrészt Szücs Sándor születésének 70. évfordulóját használtuk fel arra, hogy róla is szó essék, hiszen Szücs Sándor egyik legjelentősebb forrása volt, ahogy azt a Szücs Sándor-jubileum alkalmából kiadott *Bajonai Krónikában Dankó Éva* önálló tanulmányban ki is fejtette. A tanulmányban nemcsak arról volt szó, hogy Szücs Sándor mily nagy mértékben használta K. Nagy Sándor munkáit, főleg a Bihar-országot, forrásként, hanem arról is, hogy szuperlatívuszok használata nélkül jobb belátásra bírja az olvasókat K. Nagy Sándor „reakciós” voltát illetően. „Az újságokban cikkező, a jogi ismeretterjesztést, általános népnevelést folytató K. Nagy Sándort sokan félreértették. Az *Irodalmi Lexikon* éppenséggel reakciónak mondja. Holott csupán arról van szó, hogy K. Nagy Sándor, a jogi kategóriákban gondolkodó ember, minden körülmények között a jogrendet övta. Erkölcsnemesítő felvilágosító tevékenységétől azt várta, hogy az agrárszocializmus mozgalmában résztvevő szegényparasztság jobb gazdálkodással, a jogok és kötelességek jobb ismeretében, kerülve az alkoholt, eredményesen védekezve a betegségek ellen, boldoguljon. Patriarchális életszemlélete nem engedte meg számára a tisztánlátást a társadalmi kérdésekben, annak ellenére, hogy a népet, a népiélet alakulásait jól ismerte. Társadalomszemlélete naiv volt, konzervatizmusa nem tette fogékonyvá a kor aktuális társadalmi-politikai kérdéseinek felismerésére és helyes megítélésére.” Ezeknek a kérdéseknek a feszegetésénél arról sem volna szabad meglepedkeznünk, hogy K. Nagy Sándort ez a fentiekben vázolt jóindulatú, de naiv társadalomszemlélete és népnevelői hivatástudata juttatta el a *jobbágyság történetének megírásához, tizenhét évvel Acsády Ignác nagy, akkoriban forradalminak minősített jobbágyság-története előtt*. Természetesen mi 1973-ban is és most is élete és munkássága pozitívumait tekintettük – tekintjük – fontosnak és ezek szerint emlékeztünk rá és szólnak róla most is. Mint ahogy szölkak róla *Nagyváradon 1997. április 12-én* tartott, emléktábla-állítással, -lepleléssel egybekötött *emlékünnepségen* is.¹

Pár hónappal ezelőtt a *Bihari Önkormányzatok Szövetsége*, megemlékezve *Osváth Pál* születésének 150. évfordulójáról újból kiadatta *Osváth főmúvét*, a közben könyvritkasággá vált *Bihar vármegye Sárreáti Járása Leírását*. Alig lehetett volna jobb, alkalmasabb módon emlékezni és emlékeztetni *Osváth Pálra*, mint főmunkájának újbóli kiadásával. Mi más volna jobb, szebb, értékesebb, mint úgy megünnepelni K. Nagy Sándor jubileumát is, mint a régés-régen elfogyott *Bihar-ország újbóli kiadása!*

Dankó Imre

¹ Lásd Tavaszai Hajnál írását a *Honismeret* 1997. 5. számában. (Szerk.)